

AL. BUSUIOCEANU DESPRE CORELAȚIA ETIC–ESTETIC

CONSTANTIN STROE

Al. Busuioceanu about the Link between Ethics and Aesthetics. Alexandru Busuioceanu gained fame within the Romanian culture as a critic and historian of art, as a poet, essays writer, and historian of the European myths and especially as a spokesman of this one along the Iberian area, where he spent the last two decades of his life.

Among the published books, one draw the attention starting with its issuing: *Ethos*. Within this book one notices that, for Busuioceanu, art (in all its forms) remains the highest and the purest principle of expressing human thought, because it cannot leave aside what is the deepest and most specific trait of the human being: the ethical (moral). With this belief, and under the sign of natural interaction of the two mainly and predominantly axiological fields – the ethical and aesthetical ones –, Al. Busuioceanu builds his paper on the domain of their confluence, the main characteristic of the perspective it presents being the unity good-beauty from the perspective of endowing art with the role of an important supporter of realising such a conduct and moral character that it gets them increasingly closer, towards the realization of virtue.

Keywords: Al. Busuioceanu; work-of-art; aesthetical taste.

Alexandru Busuioceanu¹ este cunoscut doar în cercuri restrânse și ignorat în exegeze, deși s-a afirmat în cultura română ca istoric și critic de artă, poet, eseist și istoriograf al miturilor europene și, mai ales, ca purtător de cuvânt al acesteia în arealul iberic, unde și-a trăit ultimele două decenii din viață.

Dintre cărțile publicate în perimetrul fiecăruia dintre aceste variate domenii, cea care a reținut atenția (s-a impus atenției) mai multor contemporani² încă de la apariție este *Ethos*³. În această lucrare se învederează faptul că „Situat pe poziții

¹ Alexandru Busuioceanu (1896, Slatina – 1961, Madrid) este un intelectual român a cărui viață s-a desfășurat, 2/3 în România (perioada de formare și afirmare în publicistică și în învățământ – secundar și superior (1929–1940), ajungând până la gradul didactic de profesor universitar) și 1/3 în Spania (ca diplomat și, mai apoi, ca publicist și profesor de Limba și literatura română la diverse Universități spaniole). Studii: Universitatea din București (Facultatea de Litere și Filosofie); studii postuniversitare de estetică și istoria artei, la Viena (1920–1922) și Roma (1923–1925); doctorat la Universitatea din București (1925). Integrat în viața culturală din România interbelică (a condus împreună cu T. Vianu, M. Ralea, T. Teodorescu-Braniște revista „Lumina nouă”; a colaborat cu eseuri la „Gândirea”, printre ai cărei fondatori s-a numărat, la „Dacia”, „Lamura”, „Luceafărul” etc.).

² Vezi: Mihai Niculescu, *Ethos*, în „Universul literar”, vol. 51, nr. 15, 1942, p. 51; Nicolae Roșu, *Al. Busuioceanu: Ethos*, în „Gândirea” XXI, nr. 4, 1942, p. 214–216; Eugen Todoran, *Al. Busuioceanu: Ethos*, în „Transilvania”, 73, nr. 6, 1942, p. 488–490.

³ Al. Busuioceanu, *Ethos*, Cugetarea – Georgescu Delafras, București, 1941.

antimoderniste [el] corelează eticul cu esteticul, prefigurând o literatură care să nu mai constituie un scop în sine, ci trecând dincolo de universul închis al formulelor estetice să devină o literatură-ethos”⁴.

Cu acest crez aflat sub semnul interacțiunii firești a celor două domenii prioritare și predominant axiologice – etic și estetic –, Al. Busuioceanu afirmă că în chip necesar unele curente literare își cer clarificarea sub aspectul aparent al formelor în care și-au evidențiat liniile ideale (morale) asumate și promovate. Din punctul lui de vedere, curentele literare nu mai sunt doar o simplă problemă literară, ci trec dincolo de ea, angajându-se în alte sfere, cum ar fi cea a axiologicului, a eticului.

Luând ca exemplu simbolismul, Al. Busuioceanu arată că „Întrebarea ce i se ridică e esențială: Care i-a fost conținutul de umanitate, sensul ideal și etic, care dă valoarea de creație fiecărei epoci literare?”⁵. Explicația oferită de el drept argumentare este mai mult decât convingătoare: „Căci literatură nu înseamnă neapărat creație, chiar când solidaritatea unei școli izbuteste să impună o formulă sau să generalizeze o anumită sensibilitate. Creator, literatura nu trăește prin metafore, ci prin fondul de gândire și umanitate, prin sinteza ideală a lucrurilor prinsă într-o viziune sau concepție a vieții. E aproape o întrebare de conștiință, care pune în cumpănă idealul etic al unei întregi generații”⁶. Această explicație este acoperitoare pentru evaluarea făcută de autorul citat mai sus, cum că, „Antiformalist declarat [Busuioceanu] consideră că rațiunea ultimă a operei de artă (indiferent căruia domeniu artistic îi aparține – n.n., C.S.) nu rezidă în *forma*, ci în *conținutul ei*”⁷.

Uneori la creatori mai importanți sau mai puțin importanți („personalitățile mărunte”⁸) după audiența la public, și nu doar după aceasta, sensibilitatea lor exprimată în operă își află organizarea, „nu numai în limitele discutabile ale unei simple formule literare, dar și într-o largă viziune etică”⁹. După cum, alteleori intensificarea preocupării pentru etic, ca un mod de a gândi despre lume într-o formulă literară, este posibilă datorită confruntării spiritului promovat de diferitele curente literare: în speță, Busuioceanu arată spre simbolism „ca o reacțiune împotriva semănătorismului”¹⁰. Orientarea simbolistă încerca să se afirme în numele „sufletului modern” și voia să ia locul tradiționalismului etic românesc, prin estetismul său manifestat sub diverse modalități, ca: „intelectualism”, „integralism”, „modernism”, „cultivă o atitudine desprinsă de actualitate, combătând în numele unui principiu

⁴ Titus Lates, Alexandru Busuioceanu, www.romaniaphilosophy.ro (Online Encyclopedia Romanian Philosophy)

⁵ Al. Busuioceanu, *Puncte de plecare: La sfârșitul unui capitol*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, Cugetarea – Georgescu Delafras, București, 1941, p. 12.

⁶ *Ibidem*, p. 12.

⁷ Titus Lates, Alexandru Busuioceanu, www.romaniaphilosophy.ro (Online Encyclopedia Romanian Philosophy).

⁸ Al. Busuioceanu, *Puncte de plecare: La sfârșitul unui capitol*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 14.

⁹ *Ibidem*, p. 13.

¹⁰ *Ibidem*, p. 12.

purist” tradiționalismul bucolic românesc. Generația pe care Busuioceanu o vedea capabilă să depășească marasmul artei simboliste a vremii era generația „Gândirii” care pornise tocmai de la tradiționalismul etic românesc.

Propensiunea către etic este determinată deci și de o transmutare (mutație, translatore) de la acest spirit tradiționalist, care impunea „realism” și „obiectivitate”, la altul, modern, care „saturat de obiectivitate, începe a se întoarce în interior”¹¹, creându-se astfel o breșă către un nou idealism, cu variate expresii. Adică, eticul revine în forță, ca urmare a diminuării apetenței pentru lumea exterioară plină de circumstanțe, în favoarea sporirii interesului pentru ceea ce populează interiorul omului. Mai direct spus, subiectivismul, prin accentuarea ponderii în cadrul său a idealismului, câștigă teren în detrimentul obiectivismului și realismului. „Sufletul modern există așadar, nu numai în suprafață, prin contingente de sensibilitate, dar și în adâncime, etic, mistic, cosmic”¹². Consecința o reprezintă afirmarea în epocă a individualismului etic generator al unui ideal mai adânc de umanitate. „Așa se explică, argumentează Busuioceanu, pasiunea de ideal care bântuie de atâtea vreme în toate literaturile contemporane. Așa se explică tonul de gravitate sau de zbucium pe care de atâtea ori îl împrumută aceste literaturi”¹³. Urmarea este foarte importantă pentru generația actuală, de la noi și de pretutindeni, care nu mai trebuie să vadă în artă doar „o nobilă inutilitate sau o eflorescență a excesului de sensibilitate individuală, ci o problemă de conștiință, de reflexiune despre sine, care agită sufletele, torturându-le cu întrebări și îndoieli”¹⁴. Pe temeiul unei astfel de perspective din scrierile de azi (deceniul 4 al secolului trecut) încep să se contureze și să se desprindă manifestări ale „nevoii de confesiune și de etic omenesc”, sub forma neliniștii, a autoscrutării de conștiință, a tragismului deciziilor luate ca rezultat al alternării dureroase de aspirații și căderi, a „amarului pasiunilor trupului sau ale sufletului” responsabil deseori de împingerea către depersonalizare etc.

Revenind la exemplul invocat de Busuioceanu – curentul literar simbolist, acesta, spune el ritos, „nu se născuse din aceste mari neliniști” – ca conglomerarea de senzații și emoții noi – și, de aceea, n-a izbutit nici mai târziu să creeze o viziune de adâncime a lucrurilor. Căci, „teoretic și inițial, el înlătura posibilitatea oricărei concepții etice în literatură”. De altfel, concluzia lui este că „poate singurul înțeles mai categoric al literaturii simboliste” a fost „o înverșunată luptă de disociere între etic și estetic”¹⁵.

Cu alte cuvinte, din punct de vedere doctrinar „simbolismul aducea formula disocierii eticului de estetic, adică a desprinderii artei de ceea ce poate fi aderența ei la viață”¹⁶. Urmarea imediată și directă era că psihologic creatorul operei de artă

¹¹ *Ibidem*, p. 14.

¹² *Ibidem*, p. 15.

¹³ Al. Busuioceanu, *Poezii gândirii*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 134.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Al. Busuioceanu, *Puncte de plecare: La sfârșitul unui capitol*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 15.

¹⁶ Al. Busuioceanu, *Poezii gândirii*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 132.

se abstrage *din*, și se sustrage *de la*, realitate și „se izolează într-o lume a ideilor și senzațiilor pure, inaccesibile înțelegerii inferioare a vulgului”¹⁷. Are loc, așadar, din partea creatorului operei artistice o autoextragere voluntară din dimensiunea temporală și spațială, „ca un produs delicat al unei conștiințe extrem de sensibile și pur personale, care nu își putea găsi contactul cu mediul din afară”¹⁸, în general, cu lumea în care trăiește, pe motiv că aceasta i se pare trivială.

Pe scurt, această concepție despre lume și viață promovată de simbolism, inclusiv de cel de factură românească, se axa pe dezgust pentru trecut, pe exces de sensibilitate individuală și pe refuzul contactului cu viața¹⁹.

Căci, analizând cu minuție simbolismul românesc, Busuioceanu îl devoalează ca pe un „ecou întârziat al celui francez, [care] venea însă să repete la noi încercarea de a face din literatură o artă fără scop, fără legătură cu viața. Interzicându-și orice conținut de gândire, căutând să exprime numai un joc de senzații personale, care se traducea prin notația impresionistă și prin distilarea pur formală a cuvântului, această literatură își refuza orice posibilitate de creație semnificativă, orice aderență la realitatea și umanitatea vieții”²⁰. Dar ceea ce îi părea mai grav lui Busuioceanu era faptul că simbolismul românesc a avut consecințe destructurante asupra eticului exprimat în creația de la noi. „A fost ca un fel de destrămare a conștiinței etice pe care generații anterioare isbutiseră să o dea literaturii noastre, o epocă de abandon și de negație, în care arta își pierduse puțința ca și aspirația de creație adevărată”²¹.

După Primul Război Mondial – la care a participat voluntar în calitate de combatant –, Al. Busuioceanu constata, ca o urmare a întregului cataclism moral provocat de acesta, apariția unei mari crize morale care a cuprins întreaga literatură europeană, împingând-o să-și caute cu înfrigurare un nou ideal. Fiecare literatură națională „pe alte drumuri și spre alte zări” a trebuit să se adapteze și să se încadreze în spiritul nou postbelic corespunzător noii stări de conștiință apărute, care nu se mai putea împăca cu „formele mecanice ale unei civilizații raționaliste și materialiste”²². Singura salvare se putea înfăptui, asertează Busuioceanu într-o viziune de împrumut dintr-un articol al lui Gerhart Hauptmann dintr-o mare revistă germană *Die neue Rundschau*, „prin botezul mistic în apa sfințitoare a lotușilor lui Buda. Iar cui Buda nu-i e de ajuns îi stau în ajutor, cu floarea nemuririi în mână și mierea sufletului pe buze, și divinul Laoce (Lao-tzî – n.n., C.S.) sau neasemănatul Confuciu (Cun-fu-tzî – n.n., C.S.)”²³

„Pasiunea aceasta pentru ideal începe să bântuie. Mari neliniști se ridică pretutindeni și îndoielile lor nu mai sunt estetice. O nevoie de confesiune și de etic

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 133.

²¹ *Ibidem*.

²² Al. Busuioceanu, *Puncte de plecare: Întoarceri sufletești*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit.,

p. 17.

²³ *Ibidem*, p. 17–18.

omenesc străbate aproape întreaga artă nouă”, postulează Busuioceanu ca un răspuns la o problemă de conștiință ce „vânzolește sufletele până la durere, biciindu-le cu îndoieli și întrebări nemăsurate”²⁴. Căutătorii de ideal din lumea artei de orice gen trebuie să afle și să găsească unul care să nu se mai afișeze printr-o „nobilă inutilitate” ca până acum, în sensul în „care începea și isprăvea cu sine”. Optimismul lui se manifestă prin încrederea că „o literatură esențială e în pregătire”. Și, deși nu poate fi definită, un lucru este cert, spune el: „Nu e vorba de o nouă școală sau formulă literară, ci de un sens etic nou al artei și vieții în genere”²⁵. Precizarea care urmează este decisivă în a-l arăta ca pe un susținător fervent al concepției după care o literatură nu mai trebuie să fie un scop în sine, ci trecând dincolo de universul închis al formulelor estetice, să fie integrată vieții, „o literatură-ethos, căutând în viziunea unui cosmos nou organizarea conținutului haotic al vremii”²⁶. Și în alt loc, mult mai tranșant: „O literatură esențială se desprinde din aceste preocupări (pentru etic – n.n.), o literatură integrată vieții, trecând dincolo de formule estetice deșarte și căutând în viziunea unui Cosmos nou, ca și în concepția unui Ethos nou, un sens sintetic și uman, artei ca și vieții în genere”²⁷. Numai astfel devine comprehensibilă prevalența eticului în scrierile lui Busuioceanu pentru că „Prin *ethos* Busuioceanu înțelege un proces de desăvârșire morală, aspirația către un ideal etic, singurul care poate conferi valoare operei și, implicit, unei epoci sau unei orientări anume”²⁸.

Dacă arta europeană, de după prima conflagrație mondială, nu mai putea tolera „formele mecanice ale unei civilizații raționaliste și materialiste”, atunci, nu este întâmplător că atenția slujitorilor ei se îndreaptă spre „o nouă religiozitate, nu întotdeauna teologală, dar adânc spirituală și însetată de divin”²⁹. Aceasta vine la pachet cu gustul pentru cel mai pur spiritualism și misticism, din care nu lipsește amara negație a realității. Pe scurt, direcția pe care trebuie să apuce gândirea și arta europeană este către „tot ce e mister și destrămarea a realității”, aceasta fiind posibilă, crede el, în perimetrul unui „cult nou care ne întoarce spre misterele medievale și spre întregul misticism de odinioară, religios, profan sau păgân, pe care realismul și naturalismul îl înjosiseră și ni-l șterseseră din conștiință”³⁰.

Busuioceanu era convins de faptul că nicio concepție de viață împrumutată de Occident (și chiar și de Orientul îndepărtat), de la Buda, Confucius și alții asemenea lor, „nu va putea înlocui un univers scufundat în noi înșine”. Și aceasta dintr-o nevoie aprigă de transcendental, de evadare din realitate, de străbatere

²⁴ *Ibidem*, p. 19.

²⁵ *Ibidem*, p. 20.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Al. Busuioceanu, *Poezii gândirii*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 134.

²⁸ Remus Zăstroiu, *Alexandru Busuioceanu*, în *Din atelierul unui dicționar al literaturii române*, în www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A1315/pdf

²⁹ Al. Busuioceanu, *Puncte de plecare: Întoarceri sufletești*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 20.

³⁰ *Ibidem*.

iluminată până la rădăcinile ei spirituale. Întregul misticism modern e în negația aceasta a realității și în nesfârșita noastră sete de spiritual³¹.

Dacă e să dăm crezare acestui punct de vedere exprimat de autorul citat mai sus, această pledoarie nu este decât o simplă tentativă de manieră gândiristă, rămasă însă la domeniul terminologiei³². În ceea ce mă privește sunt de părere că lucrurile sunt mult mai profunde, întrucât el le leagă de necesitatea creării unei lumi noi în locul celei ce se scufundase sub tălpile oamenilor în urma cataclismului moral determinat de război. Dacă suportul onto-etic (sufletesc și moral) fusese până atunci realitatea care, după cum s-a văzut, s-a prăbușit la prima zguduire mai serioasă³³, atunci trebuia adus ceva de la polul opus. Acest „ceva” era în viziunea lui Busuioceanu, misticismul, aproape necunoscut. „Aproape nu cunoșteam misticismul”, se confesează el, continuând să explice, că în această situație „sufletul european pierduse gustul marilor mistere, care odată îi mai aduseseră amarul pesimism romantic. Lumea nu ne era dezmințită prin nimic și noi credeam în ea. Credeam în ce numeam realitate, ne sprijineam pe ea și ne simțeam în siguranță, cum ne simțeam de siguri pe pământul nostru înflorit. Realitatea ne inspira arta, ea ne definea gândirea și ne determina întreaga viață. Iar când tot ce ne odihnea ființa, din afară și deosebit de noi, părea epuizat, ne întorceam spre cealaltă realitate, cea interioară, tot atât de sigură și încredințată în sine”³⁴. Misticismul apărea ca o alternativă, considera Busuioceanu, pentru că, deși presupunea cufundarea într-o credință irațională, „cufundarea era prin suferință în misterul unei existențe superioare divinizate”³⁵. În plus, după cum se pronunța un alt cărturar român, religia, care este întrinsec legată de misticism, a prins tocmai prin faptul că a exprimat adevărul prin metafore; filosofia a încercat și ea să ridice vălul de pe mister, dar „s-a încurcat în contradicții, deoarece a crezut că poate reda prin cuvinte în mod exact – adevărul. Dar numai metaforele și comparațiunile sunt în stare a ne face să înțelegem ceea ce nu se poate exprima prin vorbire”³⁶.

Realitatea este factorul central (pivotal) care a întemeiat realismul, al cărui loc și rol, în noile circumstanțe, a fost luat de impresionism, care, deși îl combătea,

³¹ *Ibidem*, p. 21.

³² Remus Zăstroiu, *Alexandru Busuioceanu*, în *Din atelierul unui dicționar al literaturii române*, în www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A1315/pdf

³³ „Dezamăgirea însă a venit cumplită și precipitată, mistuind tot ce ne închipuisem imutabil și desăvârșit, N’ a rezistat nimic. Toate certitudinile noastre fără greș, cumpănitoare atâta vreme, și-au văzut axele frânte în aceeași năruire generală. Lumea noastră de realități nu era atât de sigură cum ne-o închipuisem. Și din dezastrul ei, dezastrul sufletelor era firesc. După desăvârșita afirmație – negația desăvârșită: pesimismul”, confirmarea neîntârziind prea mult să apară: Oswald Spengler cu al său op, *Declinul Occidentului* (Al. Busuioceanu, *Puncte de plecare: Întoarceri sufletești*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 22).

³⁴ Al. Busuioceanu, *Puncte de plecare: Întoarceri sufletești*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 21.

³⁵ Al. Busuioceanu, *Pârvan gânditorul*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 94.

³⁶ Traian Brăileanu, *Despre condițiunile conștiinței și cunoștinței. Tratat de filosofie*, Partea a doua: Observații critice la filosofia tradițională, Cernăuți, Librăria H. Pardini, 1912, în „Revista de filosofie”, tom LXII, nr. 4, București, 2015, p. 532.

reedita aceeași concepție comodă asupra lumii. În plus, prilejua spargerea a însăși unității lumii, pulverizarea ei în infinite mici realități și reducerea până la noi³⁷. Se găsisse astfel, afirmă Busuioceanu, „mijlocul de a fi fiecare un univers în sine însuși. Arta noastră întregă oscila între această opacă viziune a realității și mai străveziul impresionism, care asupra aceleiași realități desfoia trandafirii transparente individuale”³⁸. Căci în edenul configurat (conturat) de impresionism nu mai era loc pentru nicio întrebare, pentru nicio mare îndoială care să stârnească vreo neliniște și frământare. Cum spune Busuioceanu, „A fost poate cea mai împăcată în sine, mai senină, dar și mai burgheză dintre epoci. Am fi putut gândi și scrie în bună proză descriptivă până la sfârșitul lumii”³⁹. Dar lucrurile nu mai puteau rămâne așa multă vreme pentru „spiritul european întreg”, existând, în opinia lui, „o singură mântuitoare punte (...) – cea aruncată acum: De la negația realității – la această mistică afirmație a idealului”⁴⁰, care se deschide larg înaintea tuturor slujitorilor artei de orice fel (literatură, arte plastice, muzică ș.a.m.d.)

O altă preocupare majoră a lui Busuioceanu pe care o găsim pretutindeni în scrierile sale privește *rolul artei ca mijloc de înălțare morală a omului*.

În viziunea sa, omul are două posibilități de procesare și înțelegere a realității: una logică, rațională și conformă realității, proprie fiecărui individ și realizată printr-un mecanism prin care el se adaptează vieții în cel mai economic mod cu putință; alta – ilogică, irațională, în conflict perpetuu cu realitatea, căreia îi caută întotdeauna o fisură, o imperfecțiune pentru a avea motiv să o suprimă și să încerce să treacă dincolo de ea; și aceasta este proprie tuturor indivizilor umani, însă nu întotdeauna activ (*in actu*), ci doar pasiv (virtual), în sensul explicației date de Busuioceanu că dacă nu provocăm „noi înșine spărtura care să ne înlesnească evadarea din realitate”, măcar există posibilitatea „să ne putem lăsa uneori târâți la evadare de alții mai îndrăzneți”⁴¹. Deși prima posibilitate este lucrativă (eficientă), pentru că îi asigură omului o adaptare optimă în cel mai economic mod, el o consideră, într-un fel dubitativ, inferioară în raport cu cealaltă, cea ilogică și irațională. Căci aceasta din urmă, chiar dacă conduce la o absurditate, ajunge să ne fascineze și pentru că nu suntem în stare să o urmărim îndeajuns, ne eliberează, fie prin noi înșine, fie prin alții. Numai ea ne poate duce dincolo de logică și de realitate la o „sacra nebunie” ce devine „beție și cântec”⁴². Astfel am putea accede la acea spiritualitate liberă ce ar putea fi atinsă dacă nu s-ar opune „cercurile de oțel ale propriei rațiuni”. Din pricina acestui impediment, rămâne un motiv de regret și de neîmplinire că nu poți parveni la acea lume superioară, ideală de care vorbea Platon, „căreia i-ai aparținut odată și îi vei aparține când te vei libera de mecanismul vieții, – Ethos!”⁴³.

³⁷ Al. Busuioceanu, *Puncte de plecare: Întoarceri sufletești*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 22.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 22–23.

⁴¹ Al. Busuioceanu, *Ethos*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 33.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

„Arta în înțelesul cel mai larg nu e mai mult decât această înălțare către Ethos”⁴⁴. Dar, precizează Busuioceanu, nu numai arta, nici chiar „cea legată de o tehnică artistică” și nici chiar „viața însăși înțeleasă ca o operă de artă, epic trăită, liric și tragic, nu e nici ea cu nimic mai mult decât zbuciumul acesta de desprindere de logic, din mecanic, și de cufundare în absolut”.

Desigur, logica ne împiedică să zburăm în lumea inefabilului, dar e singura, practică și economică. O lume de poeți și de eroi nu are viabilitate, ci ea ar ajunge repede la destrămare, pentru că ea este situată pe un teren nesigur, între realitate și idealitate – teren propice momentelor de răsturnare a logicii⁴⁵. Paradoxal însă, într-o lume cu logica răsturnată poate trăi „uneori cu ușurință, fără voie și un spirit rațional”⁴⁶. Explicația constă în faptul că fiind cazuri de excepție, astfel de spirite raționale „se supun logicei rigide a destinului”, beneficiind tocmai de serviciile unei „logici de aramă, implacabilă și fatală”, de care nu pot scăpa și care îi urmărește și dincolo de rațiune.

În contextul ideatic al celor enunțate mai sus, Busuioceanu demarează teoria sa cu privire la faptul că modalități de cunoaștere nu sunt doar cele care presupun instrumente exacte, precise, cerute de logica strictă universal-rațională, ci și cele care folosesc instrumente care nu au nicio legătură cu logica, cum ar fi metafora, de pildă. Printr-o abordare pedantă, pentru a rămâne în termenii filosofiei, Busuioceanu arată că metafora „se poate defini printr’un ilogism destul de bizar, care conține întreaga logică poetică: O identificare a două noțiuni întâmplător asociate. Dar identificarea lor, nu prin asemănarea care le-a putut asocia, ci uitând-o pe aceasta, identificarea celor două noțiuni tocmai prin ceea ce în ele erau elemente de contrarietate. O absurditate logică mai mare nici n’ar fi posibilă”⁴⁷. Dar chiar dacă metafora nu se înscrie în logica pură, și nu este nici măcar un simplu mecanism rațional, „în care elemente date, în condiții date, să-și găsească dela sine dezvoltarea, întocmai ca un calcul matematic bine pregătit pe un calculator mecanic”⁴⁸, el tot o validează prin asimilarea cu axioma din matematică. Deși conștient că, rațional, logic, metafora e „inadmisibilă”, pentru simplul motiv că răsturnând realitatea și implicând logica, ea sfidează bunul simț, totuși o admite ca „absurdă, și totuși adevărată ca o axiomă matematică”⁴⁹. Absurdă, întrucât nu există mecanism logic care să o explice. Adevărată pentru că, și în absența rațiunii sau într-o perioadă de eclipsă a acesteia, poate exprima concis, figurat și plastic aspecte din realitate. „O metaforă bine găsită, plastică desăvârșită și în care e cu atâta mai perfectă identitatea cu cât mai completă diversitatea propriilor ei elemente, e adevărată și e imutabilă ca o axiomă matematică. În sânul ei adevăruri nesfârșite se pot conține unele pe

⁴⁴ *Ibidem*, p. 34.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Al. Busuioceanu, *Știință și metaforă*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 180.

⁴⁸ Idem, *Ethos*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 31.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 27.

altele, tot atât de puțin raționale, dar tot atât de logice și evidente”⁵⁰. Busuioceanu arată că „împotriva oricărei consecvențe logice, a însăși realității, metafora e astfel unul din cele mai perfecte instrumente de sinteză ale gândirii, așa cum, în universul matematic, perfect instrument logic e geometria ireală care acordă lumii mai mult decât cele trei dimensiuni”⁵¹. Tot astfel, prin metaforă, „poezia nu e numai artă, e și cunoaștere gradată. Și pe treptele acestei cunoașteri, arta însăși izbutește de atâtea ori a se realiza desăvârșit”⁵².

Deci, putem concluziona despre concepția lui Busuioceanu asupra caracterului logic sau illogic (lipsit de orice logică) al atitudinii ființei umane față de realitate (lume), după cum urmează: există două logici: una este logica logică, propriu-zisă, pură, rațională universală aptă să-l ajute pe om să *aproprie* realitatea de orice fel și să se adapteze la ea și alta este logica poetică, care presupune „o uitare a realității, o negație a ei, și totuși nu rar, extraordinarul instrument de definiție și de creare tocmai a acestei realități”⁵³. Axioma este elementul esențial al logicii și gândirii matematice; metafora este elementul esențial al logicii și gândirii poetice. De aceea, „S’ar părea că metaforic – în sens goethean – , nu e posibil de gândit decât în artă, în filosofie și cel mult în științele care nu urmăresc exactitatea matematică”⁵⁴, arată Busuioceanu. Dar, în pofida acestei asertări, deși „s’ar părea că numărul și abstracțiunea matematică sunt negațiile ireductibile ale metaforei” și, ca urmare, este de presupus că o astfel de modalitate de exprimare metaforică este exclusiv destinată domeniilor care nu au de-a face cu exactitatea matematică, el nuanțează și concede că, totuși, cu argumente noi se poate accepta că „metafora nu e streină nici științelor exacte și poate fi creatoare uneori până și în matematică. De bună seamă, nu calculul și nici întregul aparat mecanic de deducții ale matematicii vor putea suporta ceva din acea răsturnare a logicei care e gândirea metaforică”⁵⁵. De pildă, intuiția matematică este uneori izbitor de asemănătoare cu cea pe care suntem obișnuiți să o vedem doar în artă.

Prin logica poetică (artistică, în plan mai larg, cu referire la toate genurile de artă), omul se eliberează de stresul realității, uită de realitate, o neagă, trecând într-o altă dimensiune – cea spirituală, a unei alte lumi – cea ideală (ireală), unde sălășluiește „beția sacră a libertății”⁵⁶. Dacă evadarea din realitate e însoțită de bucurie și spirit ludic, întoarcerea în realitate e însoțită de suferință și de neuitare, căci, după cum clarifică Busuioceanu, „Zborul iluminat în nemărginire își are întoarceri și căderi prometeice. Dezastre cu atât mai mari, cu cât mai mare e eliberarea. Logica vieții ne redobândește curând și ne absoarbe în angrenajul ei, ca un mecanism care el însuși, pentru a dura, trebuie să fie perfect”⁵⁷.

⁵⁰ Al. Busuioceanu, *Știință și metaforă*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 182.

⁵¹ Idem, *Ethos*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 29.

⁵² Idem, *Poezia lui Nichifor Crainic*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 127.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Al. Busuioceanu, *Știință și metaforă*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 182.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 183.

⁵⁶ Al. Busuioceanu, *Ethos*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 38.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 39.

Referind la *Estetica* lui Tudor Vianu, Busuioceanu sesizează un neajuns al concepției estetice a acestuia, care, de fapt, este al întregii gândiri estetice a aceluși timp: „Estetica, năzuind a-și crea baze inalterabile, pe care să poată clădi științific, nu se ocupă decât de ceea ce constituie condiția eternă a operei de artă, deci de forma ei. Restul e o preocupare înrudită, dar deosebită, pentru care știința formelor, a valorilor și a ierarhiilor nu are nici metode, nici instrumente de precizie”⁵⁸. În acest context îl acuză pe Vianu de dogmatism și de o „inexplicabilă aversiune împotriva oricărui istorism”, care, dacă ar fi acceptat, inevitabil ar introduce o relativitate în judecarea creației artistice. De asemenea, îi reproșează partizanatul hotărât în susținerea „esteticei forme” aflată pe linia raționalismului și idealismului secolului al XIX-lea, pentru simplul motiv că l-ar duce la o atitudine restrictivă în înțelegerea creației artistice, în sensul că neglijează conținutul acesteia (o goleşte de conținut). După aprecierea lui Busuioceanu, Tudor Vianu înțelege opera de artă ca o abstracție schematică rezultată în urma respectării unor norme și formule rațional stabilite, dar care trebuie să elimine din preocupările ei tot ceea ce reprezintă contingentele cu realitatea istorică și cu realitatea în genere⁵⁹. Cu amendamentul că, scrie Busuioceanu: „E drept, d. Vianu nu neagă acest conținut, care constituie de fapt: ființa carnală, concretul însuși al artei. Dar d-sa neagă pentru estetică posibilitatea de a normaliza, de a pune ierarhii durabile în acest conținut variabil și legat de vremelnicia artei. Știința, care aspiră la formulări permanente, nu poate clădi decât pe elemente inalterabile. Iar elementele inalterabile nu sunt în cazul nostru, decât normele și ierarhiile valorice”⁶⁰. Or, cum acestea nu pot exista, spune Busuioceanu, apare întrebarea: „E arta pentru estetică sau estetica pentru artă? Și ce utilitate mai poate prezenta o știință care, ajungând la formulări dogmatice ireproșabile, nu poate atinge însuși conținutul obiectului ei?”⁶¹. Este limpede dezacordul lui Busuioceanu cu acele estetici – printre care se numără și cea a lui Vianu – care separă forma de conținutul operei de artă⁶². În opinia lui, dogmatismul estetic⁶³ procedează simplist și contradictoriu, în sensul că îi recunoaște formei artistice a creației valoarea de eternitate, dar îi neagă conținutul, pe motiv că acesta

⁵⁸ Al. Busuioceanu, *Dogmatism și relativism estetic*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 164.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 165.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, p. 166.

⁶² Pentru cunoașterea argumentării complete a acestei critici oferită de Busuioceanu, las cititorului plăcerea lecturii cărții sale *Ethos*, pp. 157–175.

⁶³ „Dogmatismul estetic a fost deobicei o teoretizare a concepției și a gustului clasicist în artă. El a fost o disciplină pentru artiștii care, privind lumea într’un anumit mod, voiau a da și o doctrină cu aparențe imutabile aceluși mod de a vedea. Creat de Greci, el avea să trăiască în concepția romană, avea să fie răsturnat și înlocuit cu un alt dogmatism încă mai rigid de Bizantini, avea să reinvieze în forme aproximativ antice pentru oamenii Renașterii, continuând a-și exercita tirania și mai târziu, în perioade de revenire la antic prin academism. Criteriile de apreciere au variat însă întotdeauna, chiar sub aparențele cele mai rigide. Valoarea normelor s’a găsit limitată de problemele concrete ale judecății estetice și de *gustul* determinat al fiecărei epoci, dacă nu al fiecărui artist înzestrat cu puteri creeatoare” (*Ibidem*, p. 168).

este supus multor contingențe schimbătoare. Busuioceanu este de părere că pentru depășirea unei astfel de dificultăți mai trebuie venit cu ceva în direcția sugerată de el însuși: „diferențierea stabilită de d. Vianu în câmpul cercetărilor estetice – artist, operă creată, contemplația – va trebui completată cu acest element, nu mai puțin esențial, care e *gustul estetic*”⁶⁴. Procedând astfel, avem posibilitatea ca „cercetările asupra artei se vor extinde în acest fel până la regiuni care depășesc poate procesul în sine al creației artistice. Dar, prin ele, esteticianul își va oferi cel puțin posibilitatea de a pătrunde, în studiile sale, până la rațiunea ultimă a operei de artă, care nu poate fi în forma, ci în conținutul ei”⁶⁵. Căci arta ca icoană a vieții este apreciată, în principal, după beneficiul moral adus ființei umane, atunci când conținutul ei „vibrează de viață” fiindcă „n’a căzut încă în robia formei”.

În viziunea lui Busuioceanu, introducerea factorului gust estetic – alături de creator, operă, receptarea operei de artă – ponderează preponderența dogmatismului sprijinit pe norme și pe rațiune, în favoarea creării unei opere obligată să ia în considerare acel istorism, atât de categoric refuzat de estetica normativă. În atari împrejurări, esteticianul va privi în continuare opera de artă ca pe o creație în sine, dar în același timp va fi constrâns să o accepte și ca pe o creație condiționată de un conținut circumstanțiat și în dependență de variabilitatea gustului estetic, „care leagă creația de cultură și de complexul istoric al vieții spirituale”⁶⁶.

Întrebarea pe care mi-am pus-o a fost: pentru ce atâta insistență din partea lui Busuioceanu pentru impunerea conținutului alături de formă în aprecierea (evaluarea) operei de artă?

Răspunsul, cred că se află nu în palierul esteticii, ci în planul eticii. Căci bătălia dusă de el pentru recunoașterea conținutului ca egalul formei era o bătălie care viza eticul, deoarece acesta nu se poate insinua în forma artistică, ci doar în textura conținutului. Conținutul este impregnat cu elemente ontic-etice pe care forma artistică doar reușește sau nu să le sublimizeze. Forma este referențialul structurat în sistemul de referință al esteticului, în timp ce conținutul este întotdeauna raportat la spectrul eticului (bine, datorie, ideal moral, virtute etc.). Unitatea formă-conținut în opera de artă este dată, în esență, de corelația etic-estetic.

În această perspectivă, putem evidenția convingerea lui Busuioceanu că arta reprezintă „o realitate concretă în continuă devenire”, dar nu în funcție de valoarea

⁶⁴ „Cât privește gustul estetic, astfel conceput, ca o condiționare apriorică a artei, e evident că el poate fi cercetat atât în raport cu creația cât și cu contemplația estetică. În raport cu creația el va determina o cercetare psihologică oarecum concentrică cu aceea a operei de artă. Normele estetice vor deveni, în acest caz, expresia unei sensibilități și a unui gust în care vom găsi turnată psihologia întreagă și a artistului și a timpului său. În raport cu contemplația, esteticianul se va găsi pe terenul istoric, unde va avea de urmărit variabilitatea înțelegerii creației artistice, dealungul transformărilor neîncetate ale gustului și ale sensibilității. El va avea de determinat astfel nu numai tipuri estetice, dar și cicluri estetice, înăuntrul cărora aceeași operă poate lua înțelesuri deosebite, poate câștiga trepte înalte în ierarhia estetică sau poate cădea în desuetudine, după gradul în care opera răspunde sau nu gustului prin care este judecată” (*Ibidem*, p. 170–171).

⁶⁵ Al. Busuioceanu, *Dogmatism și relativism estetic* în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 169.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 169.

de generalitate acordată normelor estetice și nici de judecata dogmatismului raționalist, care înfățișează arta „static și abstract, mai mult ca un mod generic de a gândi lucrurile”⁶⁷, ci de condiționarea gustului estetic. „Arta este însă o asemenea realitate, care nu se poate desprinde de ceea ce în ea e limitat și schimbător. Judecată în concret, arta în sine nici nu se poate defini”⁶⁸.

Față de „întocmirile” vechii estetici, dogmatică și raționalist-normativă, unde (în care) normele „izolează și fixează” „o gândire oprită în loc, turnată în tipare inalterabile și redusă la valoarea generală de abstracțiuni”, Busuioceanu afirmă că se poate concepe și o altă estetică cu un alt mod de a gândi arta (creația artistică), în direcția construirii unor norme și ierarhii care să țină seama de „concretul însuși al faptului artistic, care înseamnă mobilitate, transformare, devenire”⁶⁹.

Referindu-se la cazul concret al culturii românești, el nutrește speranța în chip premonitoriu, pentru zeci de ani de la el înainte, că viitorul acesteia este strâns legat de promovarea unei concepții despre artă, în care cultura să-și părăsească funcția pe care ea însăși și-o vedea „pentru mai târziu” sau și-o asuma „pentru ea însăși” și să încerce să realizeze un sincronism perfect cu pulsul vieții spirituale a vremii. Pentru a-și îndeplini misiunea, arta de toate genurile trebuie să fie cerută de public (de societate), „just în proporția actualității și utilității ei”⁷⁰.

După modelul eruditului cărturar Vasile Pârvan – pe care l-a privit cu nețărmită și nedisimulată admirație, închinându-i studii și articole publicate în revista „Gândirea” (1927, 1933) –, Al. Busuioceanu consideră că arta și istoria au fost întotdeauna și reflexie filosofică asupra vieții. O astfel de idee i-a indus (insuflat) un sentiment modern, cultivat și împlănit cu tot ce era contemporan și adâncit continuu în meditația pătrunzătoare asupra prezentului trăit de el.

Oricum, pentru Busuioceanu, arta rămâne principiul cel mai înalt, principiul cel mai pur al expresiei gândirii omenești, pentru că ea nu poate face abstracție de ceea ce este mai adânc și mai specific ființei umane: eticul (moralul).

Construindu-și lucrarea pe terenul confluentei etic-estetic, nota caracteristică a concepției promovată în ea este unitatea bine-frumos din perspectiva investiției artei cu rolul de a fi contributor important la realizarea unei așa conduite și a unui caracter moral, astfel încât să le apropie asimptotic de înfăptuirea virtuții.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 174.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 175.

⁷⁰ Al. Busuioceanu, *Viitorul inteligenței*, în Al. Busuioceanu, *Ethos*, ed. cit., p. 257.